

Een inaugurale rede tot afscheid

Prof. Dr. Walter Van Gerven

"Een bakkersgast reed met zijn bestelfiets het uitstalraam van een winkel binnen. Het Deense Hoogste Gerechtshof was van oordeel dat de werkgever van de bakkersgast niet moest worden aansprakelijk gesteld voor de aangerichte schade omdat het uitstalraam toch door de eigenaar ervan tegen breuk verzekerd was."

Zo begon ik op 19 juni 1962, nu 38 jaar geleden, mijn openbare les, tweede onderdeel van de aggregaatsproef, hier op deze plaats in aanwezigheid van de rector magnificus Monseigneur Van Waeyenberg en de decaan, Professor Van Hee. In die les ging het over de invloed van de verzekering op het verbintenissenrecht, in het bijzonder de delictuele aansprakelijkheid. Die steunde, zo legde ik uit, op het algemeen beginsel "faute oblige" maar daarnaast, meer en meer, op bijzondere daarvan afwijkende beginselen: "profit oblige, risque oblige, assurance oblige", jazelfs "assurabilité oblige". M.a.w. men kan ook wel eens aansprakelijk worden gesteld voor aangerichte schade omdat men profijt trekt uit de verrichte handeling dan wel een nieuw risico heeft gecreëerd, zich tegen de schade heeft verzekerd of had behoren te verzekeren. Het is vandaag de dag niet anders. Er zijn wel enkele nieuwe toepassingen van een of ander van deze bijzondere "foutloze" aansprakelijkheidsgronden, vooral voor auto-ongevallen, maar dat is het dan. Eigenlijk zou ik mijn les van 19 juni 1962 vandaag opnieuw kunnen uitspreken in een nauwelijks gewijzigde versie.

Zo rijst de vraag: wat hebben wij juristen al die jaren gedaan? We hebben ongetwijfeld veel nieuwe wetten helpen voorbereiden, veel vonnissen en arresten gewezen om conflicten te beëindigen, heel wat pleidooien gehouden en conclusies en opinies allerhande geschreven en heel wat boeken en artikelen neergepend; ongetwijfeld meer dan de bevolking en de burgers lief zijn. Zeker, juristen hebben meegewerkt aan fundamentele hervormingen waaronder de meest opvallende zijn de totstandkoming en uitbouw van de Europese Gemeenschap, nu Unie, en de federalisering van dit land, om niet te spreken van fundamentele, zij het ongeordende ingrepen in het personen-en familierecht en in het strafrecht, vaak onder invloed van het andere (en oudere maar eerst de laatste decennia actief geworden) supranationale Verdrag: de Europese Conventie van de Rechten van de mens. Vergeleken met de sensationele technische en technologische vooruitgang is dit evenwel klein bier omdat juristen en gedragswetenschappers in het algemeen nog steeds met dezelfde interpretatie- methodes en regelingsinstrumenten werken. Moet ons dit verdrieten? Niet noodzakelijk: het kan ook een reden tot fierheid zijn omdat

wij met onze traditionele besluitvormings- en conflictoplossings- technieken deze behoorlijk gecompliceerde samenleving nog vrij goed aankunnen (dit wil zeggen niet veel slechter of beter dan weleer). Tenslotte heeft de jurist te maken met een belangrijk aspect (de meer agressieve kant) van "la condition humaine" en die blijft fundamenteel wat zij is.

U bent gekomen om deze "inaugurale rede" te beluisteren : inauguraal omdat ik in de terminologie van de universiteit "bevorderd" wordt tot het emeritaat en omdat ik mij in het verleden steeds onttrokken heb aan dit soort van plichtplegingen (en die dan nu toch eenmaal moet nakomen). U bent gekomen uit vriendschap, waarvoor mijn oprechte dank, wellicht ook uit nieuwsgierigheid omdat u zich afvraagt wat ik al die jaren heb uitgespookt en hoe ik daar nu tegen aankijk. Vier aandachtspunten wil ik u voorleggen, één per tien jaar academische bedrijvigheid ; eigenlijk vier geloofsbelijdenissen waar ik toen en nu nog achtersta. Ik som ze op : 1) geloven in een ondernemingsgeleide, sociale markteconomie; 2) geloven in een waardengerichte rechtsuitoefening; 3) geloven in een democratisch georganiseerd Europa; 4) geloven in een gemeenschappelijk Europees cultureel en dus ook juridisch erfgoed. Velen onder u zullen dit hoogdravende verklaringen vinden; ook ik. Maar ernstigdoenerij is hoogleraren niet vreemd en behoort zelfs tot hun opdracht. Ik heb er mij ook, zelfs vaak, aan bezondigd maar toch steeds in de overtuiging dat ik door middel van mijn professionele activiteit bijdroeg tot een betere rechtsorde en, zo hoop ik althans, dus ook een betere samenleving.

1. Geloven in een ondernemingsgeleide sociale markteconomie

Kenmerkend voor een markteconomie zijn de begrippen onderneming, mededinging en overheidsregulering : onderneming staat voor vrij initiatief, mededinging voor spreiding van economische macht over verschillende ondernemingen in het belang van afnemers en consumenten; overheidsregulering staat voor het creëren van een gunstig ondernemingsklimaat met sociale accenten en een werkzame mededinging.

Terugblikkend op de voorbije periode valt op hoe tussen deze drie polen op en neer gaande accentsverschuivingen intreden. De twee extremen zijn, enerzijds, een ondernemingsactiviteit die zich zoveel mogelijk aan concurrentie onttrekt en daarbij geholpen wordt door zogenaamd industrieel beleid van overheidswege en, anderzijds, een doorgedreven overheidsregtmentering die de economische activiteit probeert te sturen om haar ondergeschikt te maken aan de eigen doelstellingen die zij van algemeen belang acht (een op zich wel heel elastisch begrip). Zoals steeds ligt de deugd in het midden en daar lijken wij op heden aan toe te zijn. Ter illustratie daarvan citeer ik uit een recent interview gepubliceerd in De Standaard van 19 april 2000: " De overheid heeft terrein verloren tegenover de vrije markt (aldus de geïnterviewde) maar dat is niet erg. De overheid moet afstappen van de pretentie het beter te weten dan

het bedrijfsleven. Ik heb dat ook geleerd, ik zou zo iets twintig jaar geleden niet gezegd hebben. Maar als je achteraf bekijkt hoe de overheid soms heeft ingegrepen in het economisch proces-ook de Europese Commissie ... Pas op, het zou zorgelijk zijn als alles nu zonder meer aan de markt werd overgelaten. De overheid heeft nog een grote rol, maar die rol is veranderd. Het klassieke industrieel beleid is achterhaald, de nieuwe taak is het bepalen van stelregels die ervoor zorgt dat het spel niet uit de hand loopt Er zijn evenwichten nodig in de samenleving, op het terrein van veiligheid, kwaliteit, universele dienstverlening, regionaal beleid. Maar binnen die grenzen laten we het economisch leven best over aan de markt. Ik betreur dat niet, integendeel". Aan het woord was Karel van Miert. Ik denk niet dat velen het met hem oneens zullen zijn, ofschoon er natuurlijk nog heel wat ruimte bestaat voor het invullen van woorden als "spelregels bepalen" en "evenwichten tot stand brengen".

Centraal in een markteconomie staat de grote onderneming, hefboom van economische macht, en te onderscheiden van de vennootschap, dat is de juridische facade waarachter de onderneming schuilgaat. Bij de goede gang van zaken van een grote onderneming zijn heel wat belangen betrokken: niet alleen de grote aandeelhouders, ook de kleine, maar ook de werknemers, de managers, de regio, de nationale en supranationale gemeenschap. Deze belangen in evenwicht houden - ze zijn natuurlijk allen gediend zijn met een behoorlijke rentabiliteit van de onderneming was de opdracht, zo zei men in de zestiger en zeventiger jaren, van het bestuur dat zodoende blij gaf van verantwoord ondernemerschap. Institutioneel vertaalde zich deze discussie in de vraag naar medezeggenschap, vooral van de werknemers, in de onderneming, naar Duits of Nederlands model. Deze discussie lijkt nu wat te zijn stil gevallen of beter: ze wordt gevoerd onder een andere terminologie - corporate governance klinkt het nu geleerder, want in het Engels- en met andere klemtonen - nu is ook de zorg voor het milieu prominent aanwezig in de in het oog te houden belangen. Bovendien lijkt mij medezeggenschap als na te streven doel wat op de achtergrond te zijn geraakt, ongetwijfeld omdat het vaak een lege doos blijkt te zijn. Nu wordt veeleer en terecht de nadruk gelegd op de noodzaak van transparantie van het gevoerde bestuur en derhalve op informatie en rekenplichtigheid

De gebeurtenis in ons land die deze accentsverschuiving heeft teweeg gebracht lijkt mij De Benedetti's overval te zijn. geweest op België's grootste holding, De Generale Maatschappij van België, door velen ook wel beschouwd, in Vlaanderen en in Wallonië, zij het om verschillende redenen, als het verdriet van België. Die overval had plaats in 1988. Op zijn eentje wou De Benedetti, bijgestaan door enkele jonge medewerkers, de Generale opkopen alsof een holding die, via zijn dochtermaatschappijen, het economische leven van het land in grote mate bepaalde en meteen het persoonlijk leven van tienduizenden burgers, als een ordinaire koopwaar van de hand kon worden gedaan. U kent de afloop (persoonlijk had ik er heel wat mee te maken als voorzitter van de

Bankcommissie) : de verkopende aandeelhouders van de Generale zijn er rijk van geworden, die van De Benedetti's vennootschappen arm(er) en een Franse witte ridder kreeg de Generale in de schoot geworpen al had bij zelf heel wat ongeschreven regelen overtreden. Betekenisvol is dat de regering (langdurig ontslagnemend, herinner u formateur Dehaene's vraag: Sire, geef mij 100 dagen) en de vakbonden zich in het hele gebeuren afzijdig hebben gehouden.

Ik zal het over deze belangrijke episode nu niet verder hebben (alhoewel ik er nog heel wat notities aan overhoud), alleen aantekenen dat sedertdien financiële winstneming tot de vaste geplogenheden behoort van elk min of meer begoed gezin. Door de overgang van de oude naar de nieuwe economie wordt het nu overigens mogelijk wind te kopen ongeacht gemaakte winst of verlies, alleen maar wegens de kans op speculatieve winst. Deze evolutie is niet zonder gevaar in de handen van financiële en nu ook vaak juridische Yuppies; overigens vind ik ze ook ergens onethisch in een wereld , die weliswaar meestal elders , zoveel armoede en miserie kent.

2. Geloven in een waarden-gerichte juridische bedrijvigheid

Bij alles wat hij doet, zo was en is mijn vaste overtuiging is, moet de jurist nadenken over de belangen en waarde-oordelen die bij zijn juridische activiteit betrokken zijn, m.a.w. moet hij zich bezinnen over de maatschappelijke relevantie van zijn handelen en de maatschappelijke consequenties die er het gevolg van zijn."Reflektion auf eigenes Tun", heet dat in het Duits. Daarmee ben ik bij mijn tweede onderwerp beland,

Wanneer juristen oplossingen zoeken voor hen voorgelegde problemen doen zij dit niet uitsluitend op grond van strikt juridische overwegingen maar ook, bewust of onbewust, op grond van (vaak onuitgesproken) ethische, economische, institutionele en constitutionele en andere inzichten en voorkeuren. Dit leidt tot een afweging van onderliggende en vaak tegenstrijdige belangen en waarden die meestal niet op een streng rationele manier gebeurt maar dikwijls intuïtief en met gezond verstand : in redelijkheid en billijkheid, zo noemen juristen dat in hun jargon. Dit is een realiteit die mij bijzonder duidelijk is geworden toen ik in de jaren 70-76, als vice-rector humane wetenschappen, de rechterhand was, beter: een van de rechterhanden was, van Rector Piet De Somer. Het viel me telkens op hoe, bij het oplossen van problemen aan de hand van algemeen geldende regelen, de fysicus van het gezelschap, vice-rector Exacte wetenschappen, zich eraan verwachtte dat de regel steeds tot dezelfde oplossing zou leiden (een steen valt ook altijd naar beneden, dacht ik bij mezelf). Voor een viroloog die Piet De Somer was, was dat niet vanzelfsprekend : hij was ervan overtuigd dat aan elk concreet geval een eigen oplossing moest worden gegeven (duidelijk een voorbeeld van "Einzelfaligerechtigkeit"). Als jurist was ik geneigd nu eens de ene, dan de andere gelijk te geven, zonder dat ik voor mezelf kon verantwoorden waarom ik nu eens de ene, dan de andere richting uitging. Daarover nadenkend

realiseerde ik mij dat aan elke juridische besluitvorming, ook wanneer die gaat over het interpreteren van bestaande regels, altijd een belangen-afweging en niet zelden een waarden-beoordeling voorafgaat. M.a.w., dat aan de juridische redenering een "voor-beslissing" voorafgaat, die zoals gezegd niet uitsluitend steunt op zuiver-juridische inzichten maar die uiteindelijk in een strakke en ogenschijnlijk determinerende juridische argumentatie wordt gegoten. Ik schreef daarover dan een (moeilijk) boekje : "Het beleid van de rechter" (waaronder elke jurist wordt verstaan) dat door velen geprezen, door anderen als ketters werd afgewezen. Het heeft, hoe dan ook, vele jaren enige invloed gehad op juristen in België en ook, wellicht nog meer, in Nederland.

De leidende gedachte van het boekje was dat een jurist aan wie een probleem wordt voorgelegd, niet zelden verschillende richtingen op kan waarvan enkele op overtuigende wijze juridisch kunnen worden beargumenteerd. Als de jurist dan uiteindelijk voor één van die richtingen kiest, doet hij dat niet uitsluitend op grond van zuiver juridische maar ook op grond van andere, meer beleidsmatige overwegingen. Zaak is daarbij om die overwegingen niet subjectief te laten worden, dit is gesteund op zuiver persoonlijke (voor-)oordelen of oordelen eigen aan de groep waartoe men behoort. Zou dat wel het geval zijn, dan zou dit regelrecht leiden tot gevoelsjurisprudentie of tot partijpolitieke

rechtspraak, dat is rechtspraak die door elk rechtgeaard jurist als onaanvaardbaar wordt afgewezen. Het gaat er daarentegen om die "achterliggende" overwegingen te steunen op een belangen- en waardenbeoordeling die aanspraak kan maken op een consensus, althans een geschiktheid tot consensus ("Konzensfähigkeit"), in de samenleving. Een dergelijke consensus kan onder meer worden afgelezen uit het vigerende (wetgevende en jurisprudentiële) normensysteem maar nog het meest uit algemene beginselen van staathuishoudkundige, sociaal-economische en ethische aard die kenmerkend zijn voor een democratisch rechtsbestel. Ik ga daar nu, uiteraard, niet verder op in, wijs er alleen op dat deze opvatting verregaande inhoudelijke en vormelijke consequenties heeft voor de manier van rechtspraak en vooral voor de opleiding van juristen. Om het voorgaande concreet te maken heb ik ooit, aan de hand van een toen actuele rechterlijke beslissing de Prestige-zaak) proberen aan te tonen, in een zogenaamd "alternatief" vonnis, hoe men op grond van een m.i. juridisch even sluitende redenering tot een conclusie kon komen die diametraal tegengesteld was aan deze die in het besproken vonnis werd vertolkt.

Meer dan twintig jaar later heb ik die oefening in juridische hermeneutiek herhaald, nu echter in volle Dutroux-commotie, naar aanleiding van de zogenaamde Spaghetti-arresten van het Hof van cassatie. In een artikel "Creatieve rechtspraak", gaf ik aan waarom het hof van cassatie naar mijn aanvoelen even goed tot een ander besluit had kunnen komen in verband met de wraking van onderzoeksrechter Connerotte. Waar het mij om te doen was,

toen en nu weer, is dat juridisch redeneren steeds een beoordelingsruimte inhoudt die door de jurist, in laatste instantie de rechter, moet worden ingevuld op grond van onderliggende waarde-oordelen. Het weze evenwel herhaald dat deze niet subjectief mogen zijn of geïnspireerd door een zuiver persoonlijke of zuiver partijdige overtuiging maar moeten steunen op een breed verspreide consensus in de samenleving, een consensus die alleen maar kan worden vastgesteld door een onpartijdig rechter die openstaat voor maatschappelijke ontwikkelingen.

In "creatieve rechtspraak" voegde ik daaraan een dimensie toe. Welke ook de oplossing weze waartoe een rechter komt, in het bijzonder de hoogste rechter wiens beslissingen (net als die van een wetgever) normerend zijn voor de toekomst, hij dient zijn beslissing op een ook voor buitenstaanders begrijpelijke manier te motiveren : in rechte en, zo nodig, ook in termen van de onderliggende belangen- en waardenafweging. Dit betekent dat de rechter zich er niet mag vanaf maken met een orakelachtige uitspraak die geen buitenstaander verstaat, zelfs al is die een ervaren jurist. Met een dergelijke orakeluitspraak laat de rechter meer vragen onbeantwoord dan hij er beantwoordt, of laat hij er nieuwe rijzen. Een hermetisch gesloten manier van rechtspreken is overigens uit de tijd , omdat zij in wezen paternalistisch is (" het is zo omdat ik zeg dat het zo is), en mist daardoor waarachtige overtuigingskracht én moreel gezag. Zij geeft daarenboven blijk van een gebrek aan respect voor de argumenten van de verliezende partij. Zij werkt bovenal de achterstand van het gerecht in de hand omdat zij onvoldoende leiding geeft aan de lagere rechtsinstanties en aan de advocatuur, des te meer omdat de cassatierechter in ons land, naar Frans voorbeeld, te gemakkelijk vragen als feitenvragen kwalificeert. Een dergelijke manier van rechtspreken werkt tenslotte ontmoedigend voor docenten en studenten in de rechten.

Ik weet het uit eigen ervaring : als jurist eenvoudig spreken en zeker eenvoudig schrijven, is verre vanzelfsprekend. Toch moeten we blijven proberen. Er staat heel wat op het spel. Zo wij niet in staat zijn ons op transparante en, wat de ontwikkelde redenering betreft, op overtuigende wijze uit te drukken, leidt dit tot vervreemding van de burger en tot het in vraag stellen van de zin van het recht. Een vervreemding die zich in onze hedendaagse samenleving op twee vlakken afspeelt : op het vlak van de politiek, en dus van wetgever en executieve, waar een overvloed van woorden, bovendien uitvergroot door de media, bij de bevolking grote verwachtingen wekt die vaak niet worden ingelost; én op het vlak van de rechtspraak waar te weinig begrijpelijke uitleg de mondige burger inzicht in de rechtsorde onthoudt.

3. Geloven in een democratisch gestructureerde Europese rechtsorde

Afgestudeerd in 1957, dit is enkele maanden voor de Europese Economische Gemeenschap in werking trad, lag het voor de hand dat ik mij zou aangetrokken voelen tot het Europese recht. Ik werd daartoe bovendien aangezet door mijn stage aan de Brusselse balie bij professor Van Hecke, een

van de eerste specialisten in Europees Gemeenschapsrecht, en nadien mijn tewerkstelling in de Brusselse vestiging van het Amerikaanse advocatenkantoor Cleary Gottlieb (de Amerikaanse kantoren zagen vlugger het belang van deze nieuwe rechtstak dan hun Europese collega's).

De rol die juristen in de totstandkoming van Europa hebben gespeeld, kan moeilijk worden overschat. Dit geldt vooral voor het Europese Hof van Justitie in Luxemburg dat vanaf het begin van de zestiger jaren in zijn beslissingen een consequente Europese visie heeft ontwikkeld. Ook wanneer het de politieke instanties in de lidstaten, b.v. ten tijde van De Gaulle, aan wil of macht ontbrak om het integratieproces verder te zetten, wees het Hof arresten die de institutionele en materieelrechtelijke grondslagen van de Europese Gemeenschap eens en voor goed vastlegden. De rode draad die door deze rechtspraak tot op beden loopt, is dat particulieren bij machte moeten zijn om de rechten die ze aan het Europese recht ontlenu, te horen afdwingen, tegen de eigen lidstaat of een andere lidstaat wanneer die deze rechten schendt. Volgens het Hof zijn het de nationale rechters van het land waar de procedure wordt ingeleid, die daarvoor bevoegd zijn op verzoek van de particuliere rechtzoekende. "Private enforcement", zou men nu zeggen, van rechtsregels die vastliggen in verdragen tussen staten of in rechtsregels genomen in uitvoering van die Verdragsbepalingen. Door deze rechtspraak heeft het Hof meteen erkend dat de Europese Verdragen in wezen constitutionele uitwerking hebben voor de burgers van de lidstaten. Deze evolutie houdt niet op : tijdens het voorbije decennium heeft het Hof duidelijk gemaakt dat schending van Europees recht door om het even welke nationale autoriteit, nu ook verplicht kan leiden tot het bekomen van schadevergoeding voor schade die door die schending aan particulieren werd berokkend. Opnieuw zijn het de nationale rechtbanken die daartoe bevoegd zijn .

Natuurlijk zijn het vooral vennootschappen die, zeker bij in de aanvang, van deze vorm van rechtsbescherming profiteerden. De Europese Gemeenschap was immers bij het begin voornamelijk een gemeenschappelijke markt waarbinnen het economisch verkeer

zich over de landsgrenzen heen vrij kon ontwikkelen : vrije vestiging, vrij goederen- en dienstenverkeer, vrij kapitaalverkeer, hetgeen betekent dat ondernemingen uit andere lidstaten recht hebben op eenzelfde, niet-discriminatoire behandeling als de eigen onderdanen van de lidstaat waar zij economisch bedrijvig willen zijn. Door het Hof van Justitie werd deze bescherming echter al vlug uitgebreid tot eenieder die een lucratieve bezigheid uitoefent over de landsgrenzen heen met inbegrip van vrije beroepen. Zoals overigens voldoende bekend, na het Bosman-arrest (dat in het verlengde ligt van andere, oudere arresten), vallen ook professionele beoefenaars van allerlei sporten daaronder.

De rechtspraak van het Hof van Justitie, ik zei het al, had tot doel de rechtsbescherming van particulieren te waarborgen tegen onrechtmatig handelen van de nationale autoriteiten. Die taak vervult het Hof nu al meer dan

veertig jaar in de meest diverse domeinen. Geen rechtstak is nog gespaard gebleven van beïnvloeding door wetgeving en rechtspraak vanuit de Europese Gemeenschap. Daaraan te hebben mogen meewerken als hoogleraar, advocaat en later, van 1988 tot 1994 als advocaat-generaal, beschouw ik als een van de meest zinvolle taken die ik in mijn professioneel leven heb mogen verrichten. Natuurlijk, de opdracht om de burger te beschermen tegen arbitrair optreden van de overheid geldt niet alleen ten overstaan van de nationale overheid maar geldt in de eerste plaats ten aanzien van de Europese overheid. Ook in dat opzicht heeft het Hof van Justitie - waarbinnen het Gerecht van eerste aanleg nu een cruciale rol speelt - als opdracht de rechtsbescherming te verzekeren. Het doet dit door in zijn talrijke arresten gestalte te geven aan algemene beginselen van behoorlijk bestuur.

Dit brengt mij tot een recente gebeurtenis die eenieder nog vers in het geheugen ligt : het aftreden van de Europese Commissie Santer en het aantreden van de nieuwe Commissie Prodi. Zoals bekend werd door het Europese Parlement, in akkoord met de Commissie, een vijfhoofdige comité aangesteld tot onderzoek van bepaalde aantijgingen van fraude, wanbeheer en nepotisme die in het Europees Parlement waren te berde gebracht. Die aantijgingen hadden tot gevolg dat het Parlement weigerde décharge te verlenen aan de Commissie over de begroting 1996. Aan het comité waarvan ik deel uitmaakte, werd opgedragen de gegrondheid van die aantijgingen te onderzoeken. Ik zal het daarover nu niet hebben, alleen aanstippen dat het comité de individuele verantwoordelijkheid van slechts één commissaris bevestigde wegens wanbeheer in een van de onderzochte dossiers, maar dat het daarnaast de gehele Commissie aansprakelijk achtte omdat zij zich niet tijdig distancieerde van de handelwijze van die ene commissaris en daarenboven het Parlement niet volledig had ingelicht. Belangrijker evenwel is dat het comité daarna in een tweede rapport tal van procedures onderzocht met het oog op de verbetering van het bestuur van de (nieuwe) Commissie ter voorkoming van fraude, wanbeheer en favoritisme. Hoofdstuk 7 van dit tweede rapport behandelt het fundamentele probleem van integriteit, verantwoordelijkheid en rekenplichtigheid van de Europese Commissie en haar administratie. Het formuleert tal van aanbevelingen in verband met het uitstippelen van gedragscodes voor commissarissen en ambtenaren, o.m. om favoritisme op grond van nationaliteit tegen te gaan, met betrekking tot de samenstelling en de rol van kabinetten in hun verhouding tot de directoraten-generaal en met betrekking tot een grotere openheid van de Commissie en het ernstiger nemen van aanklachten van misbruiken die door zogenaamde

klokkenluiders worden geuit. Heel bijzondere aandacht wordt daarin gegeven aan de rekenplichtigheid die Commissarissen verschuldigd zijn aan het Parlement en de politieke sancties die kunnen worden genomen tegen Commissarissen die in strijd handelen met beginselen van behoorlijk, d.i. integer en doelmatig bestuur.

Ik wil het daarbij laten, echter niet zonder te benadrukken dat de recente evenementen hebben duidelijk gemaakt dat ook het hoogste Europese bestuur kan worden ten val gebracht indien het niet voldoet aan de plicht van openheid, verantwoordelijkheid (voor eigen handelen en dat van collega's en medewerkers) en rekenplichtigheid . Gebrek aan openheid , door de burger gemakkelijk als arrogantie aangevoeld, in hoofde van hoge gezagsdragers die zich niet verantwoordelijk weten tegenover een rechtstreeks verkozen parlement is ook op het Europese niveau uit den boze. Waarbij ik onmiddellijk wil aantekenen, dat deze rekenplichtigheid tegenover het parlement maar zin heeft indien ook dat parlement bereid is zich te onderwerpen aan een gedragscode die misbruiken tegengaat die ook in zijn midden zouden bestaan. Het zou het Europese Parlement sieren indien het zich vrijwillig zou onderwerpen aan gelijkaardige plichten van openheid en integriteit waarvan het terecht verwacht dat zij door de leden van de Commissie worden nageleefd. Door het comité werd onder meer de oprichting aanbevolen van een bestendig comité ter handhaving van standaarden in het openbaar leven, een aanbeveling die werd overgenomen in de hervormingsvoorstellen van commissaris Kinnoek. Dit comité dat, naar Brits voorbeeld, uit onafhankelijken zou bestaan, zou het vertrouwen van de burger in het Europese bestuur, dat nu dikwijls als bureaucratisch en eigengereid wordt ervaren, kunnen aanzwengelen. Vertrouwen van de burger in de integriteit en de doelmatigheid van het bestuur is levensnoodzakelijk voor het goed functioneren van een democratisch bestel.

4. Geloven in een gemeenschappelijk Europees cultureel en juridisch erfgoed

Na afloop van mijn mandaat als advocaat-generaal in het Hof van Justitie in 1994 heb ik mij toegelegd op de verwezenlijking van een project dat mij, dan en nu nog, als essentieel voorkomt: het ter beschikking stellen, op Europees niveau, van onderwijsmateriaal aan docenten en studenten in de rechten in de gehele Europese Gemeenschap (en dus in het Engels). De financiering van dit project werd mij verstrekt, zonder enige administratieve rompslomp (een unicum nu ook aan de universiteit) door de Universiteit van Maastricht: alleen al om die reden wil ik de decaan en de directeur van Maastricht en de Maastrichtse collega's waarvan sommigen hier aanwezig zijn , speciaal bedanken.

Het eerste objectief van het project is inderdaad pedagogisch : wat baat het de uitwisseling van docenten en studenten te stimuleren als geen studiemateriaal voorhanden is dat Europees geconcipieerd en niet zuiver nationaal gestructureerd is? Het project streeft ernaar in de rechtspraak en de wetgeving van de hoofdvertegenwoordigers van de drie grote rechtsfamilies: het Duitse, het Engelse en het Franse recht, de beginselen te "ontdekken" die de rechtsstelsels van de lidstaten van de Europese Unie gemeenschappelijk hebben. Dit gebeurt aan de hand van eenvoudige 'Maily lifé' voorvallen die in elk land hebben aanleiding gegeven tot rechtspraak, zoniet wetgeving.

Hoe verfrissend is het immers voor een jurist, in het bijzonder de aankomende juristen en hun lesgevers, om vast te stellen dat regelen, concepten en redeneerwijzen die op het eerste gezicht heel verschillend zijn, uiteindelijk leiden tot verrassend gelijkaardige resultaten. Voorzeker, in delicate feitensituaties komen vaak verschillen te voorschijn die dan echter niet zelden ook in elk rechtssysteem intern aanwezig zijn en dus het resultaat zijn van (gezonde) meningsverschillen in de rechtspraak van elk van de lidstaten. De kans om een fundamentele gelijkens tussen de nationale rechtssystemen van de lidstaten naar voren te brengen, is vandaag de dag natuurlijk veel groter dan voorheen, nu de convergentie tussen die systemen in de hand wordt gewerkt door de totstandkoming van supranationaal Europees recht. En dat geldt zowel voor het recht dat binnen de Europese Unie ontstaat als voor het recht dat binnen de Raad van Europa ontstaat, en dus zowel ingevolge rechtspraak van het Hof van Justitie in Luxemburg als van het Europese Hof van de Rechten van de Mens in Straatsburg.

Zo de eerste beweegreden voor het project pedagogisch is, zijn er andere dieper liggende motieven. In de eerste plaats komt het erop, het supranationale recht van beide genoemde Europese rechtsordes ten volle te legitimeren door aan die rechtsordes een soliede basis te geven die wortelt in de grondbeginselen van de participerende nationale rechtsorden en zodoende te vermijden dat dit supranationale recht als een "Fremdkörper" wordt aangevoeld dat door de nationale rechters slecht wordt gepercipiëerd en geconciipiëerd. Ook dit is een toepassing van het subsidiariteitsbeginsel. In de tweede plaats draagt de rechtswetenschap aldus bij aan de opdracht die artikel 151 (ex 128) van het Europees Verdrag aan de Gemeenschapsinstellingen oplegt. Die opdracht bestaat erin bij te dragen "tot de ontplooiing van de culturen van de lidstaten onder eerbiediging van de nationale en regionale verscheidenheid van die culturen, maar tegelijk ook de nadruk leggend op het gemeenschappelijk cultureel erfgoed". Wie zal betwisten dat het recht deel uitmaakt van dit gemeenschappelijk cultureel erfgoed? In de derde plaats wil het project, door de nadruk te leggen op rechtspraak, duidelijk maken dat een rechtssysteem, in de woorden van Hayek, niet alleen bestaat uit "legislation"(wetgeving) maar ook en vooral uit "law" (recht) dat groeit vanuit de samenleving. Dit is een signaal, zo komt het mij voor, dat wetgevers allerhande in de overgereguleerde context waarin wij leven, goed voor ogen dienen te houden : hun legislatieve bezigheid is marginaal; zij situeert zich aan de periferie van het in de samenleving gegroeide recht waarvan de neerslag te vinden is in rechterlijke uitspraken. In de vierde plaats hoop ik dat het "ontdekken" van gemeenschappelijke beginselen in de nationale rechtsstelsels van de lidstaten van de Europese Unie, het op termijn mogelijk maakt dat in die Unie, naar het voorbeeld van de Verenigde Staten, universiteiten, althans curricula, kunnen worden opgezet waarin, over de verschillen van de nationale stelsels heen, les wordt gegeven in beginselen die tot ons gemeenschappelijk juridisch erfgoed behoren. Dit is wat gebeurt aan de

grote Amerikaanse universiteiten: of studenten college volgen aan de Universiteit van Chicago, die van Harvard of van Berkeley, zij krijgen onderwijs in dezelfde rechtsbeginselen, een ware "common law", ook al liggen die universiteiten in Illinois, Massachusetts of Californië, dit is in Staten met een heel verschillende landelijke wetgeving. Natuurlijk wordt het recht van die Staten dichter tot elkaar gebracht door federale wetgeving en rechtspraak, maar dat is nu ook het geval in de Europese Unie.

Begin april 1998 werd het eerste boek in de reeks van het project gepubliceerd. Het tweede uitgebreidere boek is bij de uitgever en zal in september verschijnen in Oxford deels "on paper", op papier, en deels op "website" (het post-modernisme slaat ook bij emeriti toe). Andere boeken zijn in voorbereiding. Het werk blijkt moeilijker maar ook interessanter te zijn dan ik het mij had voorgesteld. Het loont evenwel de moeite omdat, zo leert een lange onderwijservaring, de "case"-methode, dit is het onderwijzen aan de hand van concrete gevallen die in de rechtspraak en de wetgeving van de onderscheiden landen werden beslecht, m.i. de meest geschikte onderwijsmethode is; Daarom niet in de eerste studiejaren maar in de latere jaren ter ondersteuning van het voordien gegeven kathederonderwijs. In feite kan een dergelijk project overigens alleen tot stand komen onder het impuls van juristen uit de Benelux-landen omdat daar de nodige taalkennis voorhanden is. Het verdriet mij des te meer dat ik- met de notoire uitzondering van een voormalige Minister van Justitie, hier trouwens aanwezig- geen Ministers van Justitie heb kunnen overtuigen om rond het project een gemeenschappelijk Benelux-initiatief op te zetten. Het is in mijn ogen nochtans noodzakelijk zo wij de competitieve voorsprong willen vrijwaren die onze landen hadden inzake rechtsvergelijking maar die wij nu in grote mate uit handen hebben gegeven tot profijt van de grote landen, in het bijzonder Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. De oorzaak van deze mislukking ligt ongetwijfeld ook bij mij : in "fund raising", en "public relations" heb ik, jammer genoeg niet uitgeblonken, ervan uitgaande, boe hoogmoedig, dat kwaliteit zichzelf zou bewijzen. Zelfs in universitaire middens is dit al lang niet meer het geval.

5. Concluderend

Zoals ik bij de aanvang zei : dit zijn de dingen waar ik tijdens de voorbije jaren heb achtergestaan en nu nog achtersta. Dit te hebben duidelijk gemaakt (dat is veel gezegd) aan de hier verzamelde "goegemeente" van vrienden, collega's en studenten -in aanwezigheid van prominente vertegenwoordigers van wetgever, administratie, magistratuur, advocatuur en , last but not least, universiteit- is de vorm van rekenplichtigheid waartoe ik mij gehouden achtte.

Laat mij het voorgaande heel even samenvatten. In het sociaal-economisch leven is er een verschuiving vast te stellen van regulering naar markt en mededinging, een teken van een geringer geloof in de maakbaarheid van de samenleving. Een geringer geloof dat gepaard gaat met een accentsverschuiving van werknemersparticipatie naar informatieverstrekking

en verantwoord ondernemerschap, nu corporate governance genoemd. Dit mag niet leiden, zo hoop ik naar een zuiver kapitalistisch opgevat ondernemerschap, hoe groot de verleiding daartoe mag zijn in de nieuwe economie die we nu beleven of beter: ondergaan.

Juridisch bezig zijn is geen zuiver juridische activiteit, mag het ook niet zijn, maar dient integendeel waarden-georiënteerd en samenlevingsgericht te zijn. Dit geldt ook voor de rechter, heel in het bijzonder voor de hoogste rechters, van wie verwacht wordt dat zij hun activiteit op een begrijpelijke manier toelichten en de maatschappelijke relevantie van hun besluitvorming onderkennen en toegeven. Gezag, van welke aard ook, steunt niet langer op als imperatieven uitgesproken machtswoorden maar ligt besloten in transparante, zichzelf voortdurend bevragende argumenten die getuigen zijn van openheid en bereidheid tot tegenspraak en die juist daarom geschikt zijn anderen te overtuigen.

Tot het wezen van een democratisch bestel behoort het evenwicht tussen de drie machten van wetgeving, administratie en gerecht. Hoe sterker de executieve macht is geworden een duidelijk onomkeerbare tendens - hoe sterker de gerechtelijke en parlementaire controle moet zijn. Dit geldt heel in het bijzonder voor het Europese niveau omdat de afstand van de executieve tot de burger daar nog groter is dan op nationaal vlak. Het is dus een gelukkige ontwikkeling geweest dat het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in zijn rechtspraak de rechtsbescherming van de burger steeds meer heeft beklemtoond en dat het Hof daarbij in de nationale rechtsmachten stevige bondgenoten heeft gevonden. Even gelukkig is de ontwikkeling, ingevolge het ontslag van de vorige Commissie, naar een beter gecontroleerd Europees bestuur door een parlement dat zichzelf ook weet te houden aan standaarden van integriteit en doelmatigheid. Dit mag evenwel niet betekenen dat de Europese Commissie aan slagkracht mag inboeten maar ook hier geldt dat openheid van bestuur, wars van arrogantie, dat zich collectief verantwoordelijk voelt voor de goede gang van zaken en het imago van de Europese Gemeenschap, de sterkste waarborg is van moreel gezag.

Eerbied voor de verscheidenheid van culturen die in de lidstaten bestaan, moet gepaard gaan met de beklemtoning van wat die staten en de volkeren die erin leven, verbindt en derhalve met beklemtoning van ons gemeenschappelijk culturele en dus ook juridisch erfgoed. Juridische opleiding moet daarmee rekening houden ; juridisch onderzoek moet dit gemeenschappelijk erfgoed helpen ontdekken, mede omdat daardoor aan het Europese Gemeenschapsrecht een soliede basis en een grotere juridische legitimiteit kan worden gegeven.

U hebt het gehoord, beste toehoorders (zo hoop ik toch nog) : informatie, transparantie, verantwoordelijkheid, rekenplichtigheid, legitimiteit zijn de sleutelwoorden die in elk onderdeel van mijn lang verhaal zijn teruggekomen. En inderdaad, als er iets deze veertig voorbije jaren heeft gekenmerkt, is het

wel de steeds meer groeiende tendens naar bevraging en ondervraging van gezag. Ik vind dit een goede evolutie omdat zij uiting is van mondigheid en volwassenheid van de samenleving en de burgers die haar samenstellen. Zij zijn ook waarden waarvoor een universiteit staat.

Een inaugurale rede wordt normaal afgesloten met dankbetuigingen aan personen die voor de spreker iets hebben betekend. Er zijn er heel wat. Ik zal mij aan dit deel van de oratie, het emotionele gedeelte, onttrekken. Ik heb daarvoor mijn redenen : uit ervaring weet ik dat rationele intelligentie makkelijker te controleren valt dan emotionele intelligentie; bovendien, ofschoon een goed jurist beide moet hebben, d.i. zijn uitspraken zowel in redelijkheid als in billijkheid moet kunnen motiveren, ben ik er niet zeker van dat gevoelens krachtiger worden wanneer ze worden uitgesproken. Ik denk dat het tegendeel juist is en stel vast dat dit onlangs proefondervindelijk werd bewezen : wie durft het nu nog aan nadrukkelijk te zeggen, laat staan te schrijven: 1 love you, 1 love you all.

Toch mijn dank aan de instellingen waarbinnen ik professioneel heb gewerkt en eigenlijk meer dan in gelijk welke stad hebgeleefd: de Universiteit, de Bankcommissie, het Hof van Justitie. In elk van deze instellingen heb ik personen ontmoet en medewerkers gehad die mij lief zijn. Speciaal deze Alma Mater ben ik erkentelijk in elk van zijn geledingen: de opeenvolgende academische overheden, de talrijke collega's van mijn faculteit, mi bijna allemaal oud-studenten, en van andere faculteiten, de tientallen doctorandi en de duizenden studenten die ik mede heb mogen begeleiden. En tenslotte elkeen van u hier aanwezig: met elk van u ben ik een stuk weg gegaan, soms kortstondig, soms heel lang. Mijn diepe erkentelijkheid daarvoor.